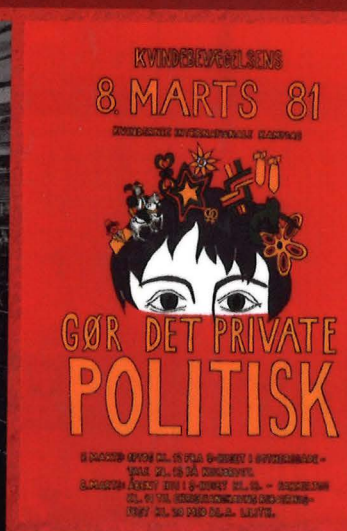

Dorthe Chakravarty
Hanne Mortensen

DE DANSKE KVINDERS HISTORIE

2. udgave

systeme ▶

Indholdsfortegnelse

Forord	6
1: 1770-1850 Den tidlige kvindesag	9
Den amerikanske bølge	9
Den franske bølge	11
Den engelske bølge	13
Oplysningstidens tanker om kvinder	14
Kvinders rolle i den traditionelle bondefamilie	16
Kvinders ægteskabelige rettigheder før grundloven	17
Kvindesag i verden	18
2: 1850-1915 Fra grundlov til stemmeret	23
Industrialiseringen	23
Alkohol og hattedamer	25
Arbejderkampen og kvinderne	26
Det moderne gennembrud og sædelighedsfejden	28
Uddannelse	30
Kvinder på universitetet	32
Prostitution	34
Husholdning som uddannelse	34
Kvinder i sygeplejen	36
Kampen om stemmeretten	37
Argumenter for og imod stemmeret	38
Stemmeretten kom	43
Den internationale kvindekamp	44
3: 1915-1940 Seksualitet og børnebegrænsning	49
Tiden efter 1. Verdenskrig	49
Brud med tabuer om seksualitet og prævention	52
Befolkningsregulering	58
Den gode samfundsborger	59
4: 1940-1960 Kvinder i krigstid og fredstid	63
Husmoderen, soldat på hjemmefronten	64
Rosie the Riveter – kvinderne på fabrikken	65
Kvinder i uniform	68
Kvinder i modstandsbevægelsen	70
Kvinder på den forkerte side	71
Tyskerpigerne	72
Efterkrigstiden - kvinde og køkken	74
5: 1960-2000 Velstandsboom og kvinder i protest	79
Velstanden og velfærdsstaten	79
Ny husmoderrolle	79
Flere kvinder på arbejdsmarkedet	82
Rødstrømperne – den nye kvindebevægelse	84
Lige løn for lige arbejde	88

Teenageren	90
Prævention og legalisering af abort	91
Det private er politisk	93
Homoseksualitet	95
Kvinder i politik	96
Barselsorlov	97
6: Efter 2000 Den danske kvinde i et nyt årtusinde	99
En kvinde som statsminister	99
Ligestilling på uddannelserne og arbejdsmarkedet	100
Ikke to, men flere køn	101
Moderne moderskab	102
Seksuelle krænkelse og #metoo	104
Samtykkelov	105
Vold mod kvinder	106
En ny kropslighed?	108
Popkultur og feminisme	111
Sociale medier	112
Afslutning	115
7: Temaer og kilder	117
Tema: Ligestilling, uddannelse og arbejdsmarkedet	117
Kilde 1: Erindring om livet som strikkerske	119
Kilde 2: Artikel af Herman Bang om syersker	121
Kilde 3: Lissy Elmquist, kronik om husmødre og arbejdsmarkedet	121
Kilde 4: Tegneserien "En kvindes dag", 1975	123
Kilde 5: Interview med en hjemmegående mor	125
Kilde 6: Julia Lahme, klumme om køn, karriere og familie	126
Kilde 7: Mette Schack Dahlmann, om kvindelige håndværkere	127
Kilde 8: Elever, der i 1915 og 2014 fuldførte uddannelser	128
Kilde 9: Gifte kvinder på arbejdsmarkedet	130
Kilde 10: Andelen af husmødre 1940-1991	131
Kilde 11: Mænd og kvinders alder og gennemsnitlig A-indkomst, 2020	132
Kilde 12: Timelønnen i forskellige jobs, 2013	133
Kilde 13: Antal ledere efter sektor og køn 2010-2017	134
Kilde 14: Mænd og kvinders brug af barsel, 2020	135
Tema: Stemmeretten	136
Kilde 1: En højrepolitikers holdning til kvinders stemmeret	136
Kilde 2: Dansk Kvindesamfunds holdning	138
Kilde 3: Interpellationer	141
Kilde 4: Socialdemokratiets holdning	142
Kilde 5: Undersøgelse af holdninger til stemmeret til kvinder	144
Kilde 6: Åbent formelt brev fra de danske kvinder til den danske regering	147
Kilde 7: To svar på kvindernes brev	148
Tema: Familien	149
Kilde 1: Familiebilleder	150
Kilde 2: Ægteskab ca. 1850	152
Kilde 3: Ægteskab ca. 1980	153
Kilde 4: Om dobbeltarbejde	155

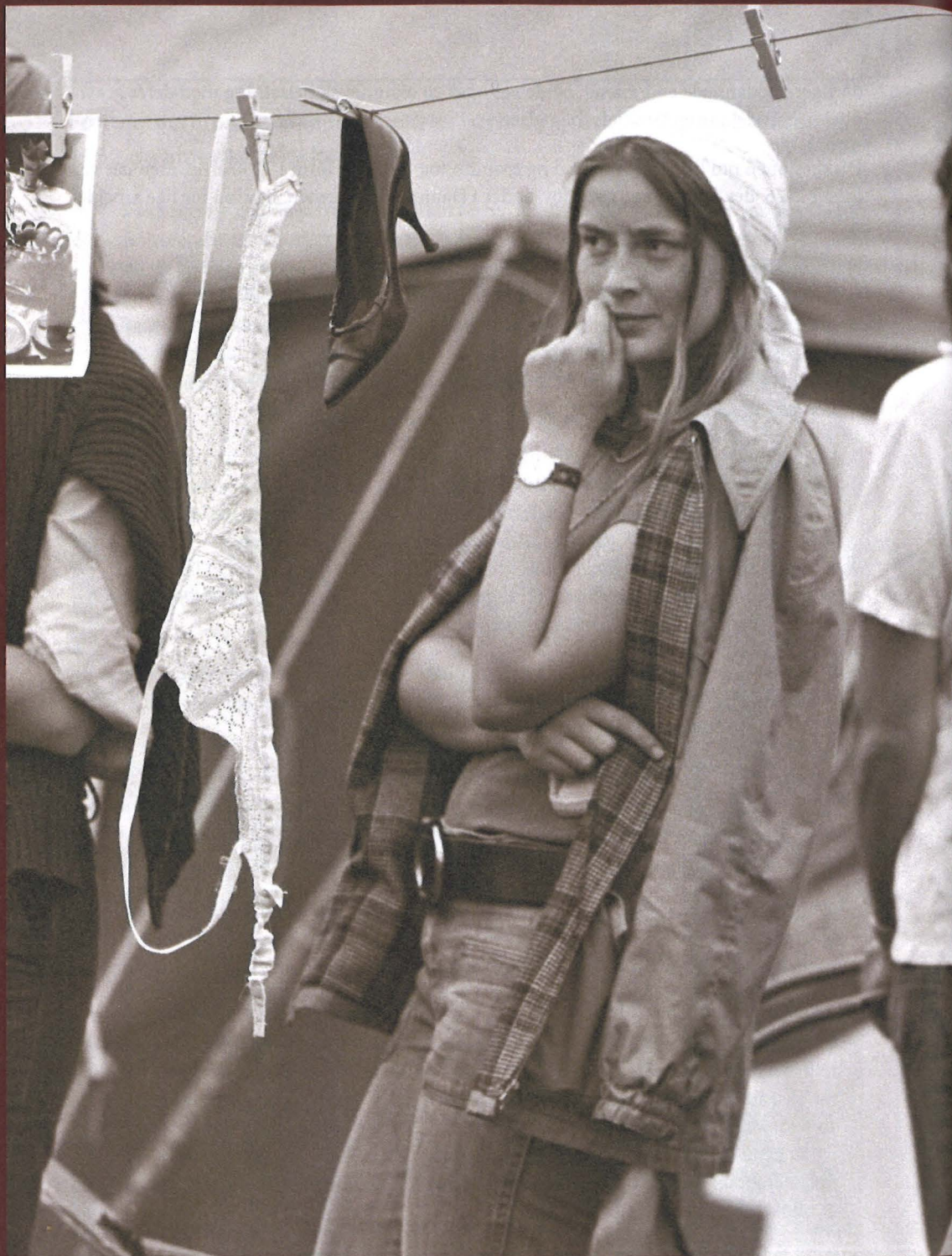

Foto fra den første Kvindefestival i Fælledparken i København, august 1974. Kvinden står og ser på en tojsnor, hvor nogen har ophængt traditionelle beklædningsgenstande til kvinder. Sandsynligvis et kunstnerisk udtryk for, at nye tider var på vej. I hvert fald havde mange af de festivaldeltagende kvinder smidt BH'en og gik rundt, dansede eller sad på græsset i solen med frie, bare bryster.

5: 1960-2000 Velstandsboom og kvinder i protest

Velstanden og velfærdsstaten

Økonomisk vækst og flere og bedre uddannelsesmuligheder ændrede kvindernes rolle i det danske samfund markant i efterkrigsårene. Det blev normalt og acceptabelt, at gifte kvinder havde lønnet arbejde uden for hjemmet. En voksende velfærdsstat med mange funktioner inden for kontor, sygepleje, kantinedrift og rengøring kaldte på flere hænder. Det huslige arbejde blev nemmere at håndtere på grund af flere elektriske hjælpemidler som opvaskemaskine, tørretumbler og støvsuger. Samtidig blev der bygget flere børnehaver og vuggestuer, og det blev almindeligt at få børn passet uden for eget hjem.

Arbejdsmarkedet og familiemønstrene ændrede sig. Og rødstrømpebevægelsen satte yderligere gang i processen. Kvindesagen, seksuelle rettigheder og ligestilling kom på den politiske dagsorden, både i familien og i samfundet.

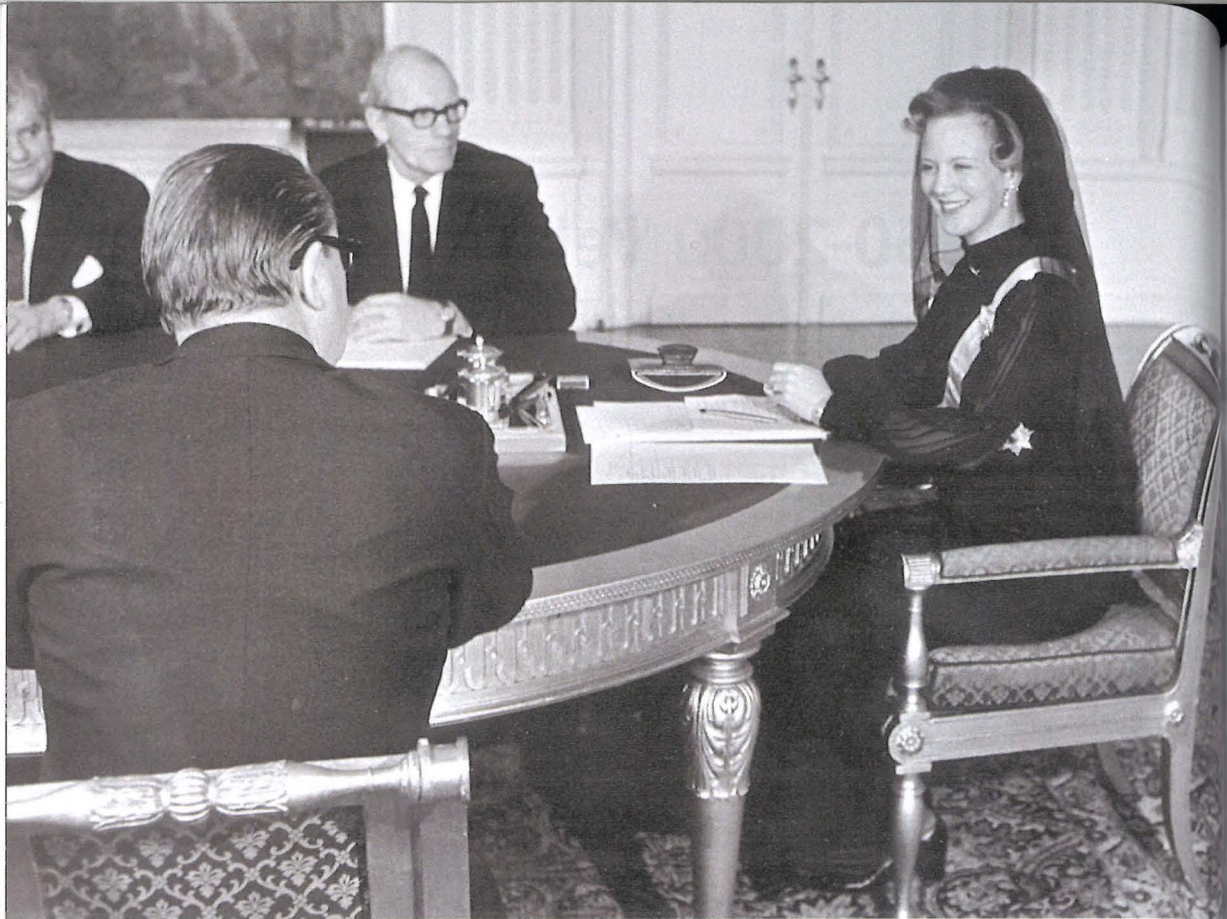
I skolerne kom seksualundervisning på skemaet. P-pillen kom på markedet, og i 1973 blev aborten frigivet. Seksualitet, børn og familieliv kunne nu planlægges på en helt anden måde end tidligere.

Nye tider var på vej, og at gamle traditioner og faste mønstre kunne ændres, fik danskerne bevis for, da en folkeafstemning endte med et ja til en revideret grundlov. Det betød, at en ny tronfølge lov trådte i kraft, så en kvinde nu kunne arve tronen. Derfor fik Danmark i 1972 en kvindelig regent, dronning Margrethe d. 2 (f. 1940).

I efterkrigsårene kom flere gifte kvinder på arbejdsmarkedet end tidligere. Hvilke årsager medvirkede til den udvikling? Fra 1960'erne og frem strømede kvinderne i stort antal ind på arbejdsmarkedet, og med tiden oplevede mange, at de ikke længere var økonomisk afhængige af en mand. Hvad betød det for kvinder, mænd, familier og samfundet?

Ny husmoderrolle

De elektriske apparater, som blev mere og mere almindelige op gennem 1950'erne, blev i 1960'erne stort set noget, enhver familie ejede. De danske familier fik køleskabe, komfurer, fjernsyn, fryser, vaskemaskiner og røremaskiner. Husmødrene i byerne kunne også for første gang købe ind i et supermarked. De sparede dermed tid og måske penge ved ikke at skulle besøge specialforretninger såsom slagter, bager, grønthandler og ismejeri.

Figur 5.1 Dronning Margrethe d. 2. sidder ved sit første møde med regeringen i januar 1972. Det var dagen efter, at hendes far, kong Frederik d. 9, var død, og hun var derfor klædt i sørgedragt.

Husmødrene på landet fik også fra 1960'erne gavn af de nye husholdningsmaskiner, men fortsatte længere tid end kvinderne i byerne med at være selvproducerende.

Tabel over ændring i antal af tekniske apparater til hjemmet i procenttal for hele landet

	Antal lejligheder med el-komfur	Antal lejligheder med kun brændsels-komfur	Antal lejligheder med eget eller fælles bad	Antal lejligheder med eget toilet med skyl	Antal lejligheder med radiator-varme	Antal lejligheder i København med radiator-varme	Antal lejligheder i land-distrikter med radiator-varme
1955	8,8	8,9	39,3	61,5	34,4	48,3	15,2
1960	17,0	3,8	48,2	73,7	47	57,2	27
1965	29,4	Ingen oplysninger	63,4	82,7	66,7	68	51,1

Kilde: Statistisk Årbog 1955, 1960 og 1965. Danmarks Statistik.

Figur 5.2 Kvinder har traditionelt haft ansvaret for familiens tøjvask. Ofte kunne det tage hele dagen et par gange om måneden og var et slidsomt arbejde. Det var hårdt for ryggen og gav røde og tørre hænder.

Figur 5.3 De elektriske hjælpemidler i hjemmet, som f.eks. vaskemaskinen og tørretumbleren, medførte store ændringer for mange kvinders dagligdag. Der er ikke oplysninger om, hvornår billederne præcis er fra.

Den hjemmegående og den delvist hjemmegående kvinde var dog på ingen måder 100 % udkonkurreret af maskiner i 1960'erne. De fleste familier levede med en arbejdsfordeling, hvor manden var udearbejdende og kvinden hjemmearbejdende. Han tjente penge, og hun passede husholdningen og børn. Der var ikke mange daginstitutioner, og de få, der fandtes, lå i de store byer. De mest velstillede familier havde folk i huset til at tage sig af børnene. De mest fattige, ofte den enlige mor, der blev nødt til at arbejde uden for hjemmet, betalte for at få passet børnene privat. Dette var for det meste hos en lokal ældre kvinde, der typisk passede mange af børnene i sit område.

Mange kvinder havde dog lønnet deltidsarbejde ved siden af arbejdet i hjemmet. Deres arbejdstid var indrettet, så de kunne være hjemme, når børnene fik fri fra skole. Nogle kvinder arbejdede sammen med manden på familiens gård eller i familiens firma. De blev kaldt for "medhjælpende hustruer", og sproget markerede dermed, at manden havde det primære ansvar for virksomheden. Derved var 1960'erne og begyndelsen af 1970'erne præget af et hverdagsliv, hvor børn legede frit, når skolen var færdig. En leg, som i byerne foregik på gader og i baggårde. På landet: i skov, på marker og gårdspladser. Mødrene var hovedansvarlige for børnenes opdragelse og sundhed.

Figur 5.4 Børn sjipper i bue på et fortov et sted i København, ca. 1960. Børnene leger sandsynligvis uden at være overvåget af en voksen.

Flere kvinder på arbejdsmarkedet

Fra slutningen af 1950'erne begyndte den anden industrielle revolution i Danmark. Efterspørgslen i verden på danskproducerede varer voksede, og råvarepriserne faldt. Danske fabrikker udvidede, og der var brug for mere arbejdskraft. Sideløbende hermed voksede det danske velfærdssystem. Der var brug for arbejdskraft i både den private og den offentlige sektor, og dermed var der voksende behov for kvinders arbejdskraft. Der blev ansat flere og flere kvinder i begge sektorer. I 1960 var 27 % af de gifte kvinder i alderen 25-44 år i arbejde. I 1970 var det 51 %, og i 1990 var det 91 %.

Der var job til både kvinder uden uddannelse og til kvinder med kort og længerevarende uddannelse. Ufaglærte kvinder, som tidligere havde arbejdet med at sy tøj i hjemmet, blev f.eks. ansat på store tekstilfabrikker, og mange kvinder blev ansat som sygeplejersker, lærerinder og i rengøringsjobs. Kvinderne arbejdede primært i service- og sundhedssektoren. Arbejdsmarkedet var i høj grad kønsopdelt.

I 1980 var 44 % af alle beskæftigede på det danske arbejdsmarked kvinder. Den økonomiske krise, der efter to oliekriser i 1973 og 1979 ramte Danmark hårdt i 1980'erne, gik

Figur 5.5 Kvinder sorterer æg på en mindre fabrik i Kalundborg. Fotografi fra ca. 1950.

værst ud over kvinderne, fordi mange var ansat i deltidstillinger. Derudover havde en del kvinder ikke en længerevarende uddannelse, som kunne sikre dem arbejde. Kvinder stod derfor forrest i rækken, når der på grund af krisen skulle fyres.

Erhvervsfrekvens 1960-2000

	1960	1970	1980	1990	2000
Kvinder	43,6	54,1	68,1	73,1	70,7
Mænd	93,7	86,8	86	83,9	79
I alt	68,3	70,4	77,1	78,5	74,8

Tabel: Procent af voksne (15-69-årige). Erhvervsfrekvens er en betegnelse for, hvor stor en andel af befolkningen der enten er i arbejde eller vil kunne arbejde.

• Kilde: Danmarks Statistik: 65 år i tal, 2014.

Rødstrømperne – den nye kvindebevægelse

1970 blev et år, som tydeliggjorde, at en ny kvindebevægelse var på vej i Danmark. Året var fuldt af aktioner, der satte fokus på forskellige aspekter af forskelsbehandling af mænd og kvinder. De aktionerende kvinder ønskede frihed og ligestilling med mændene. De ønskede at udfordre den almindelige opfattelse af, hvad der blev opfattet som særligt kvindeligt. Kvinder ansat på Danmarks Radio lavede f.eks. en mindre smilestrejke. Den gik ud på, at de en hel dag nægtede at smile. Hermed ville de gøre det klart for sig selv og deres omgivelser, at de kunne andet end at leve op til det gængse kvindeideal som den søde, smilende og imødekommende kvinde. De kvinder, som stod bag de forskellige aktioner, kaldte sig for "rødstrømper".

Betegnelsen rødstrømper tog kvinderne fra den amerikanske kvindebevægelse "Redstockings", der kaldte sig dette for både at vise fællesskab og afstand til den første bølge af kvindesagskvinder, "blåstrømperne". Den nye kvindebevægelse havde stadig strømperne på, men denne gang var de røde. Røde som klassekampen.

Rødstrømperne var ikke én samlet gruppe med ét fælles mål. De tilhørte forskellige grupper, men havde én ting til fælles. De ønskede at ændre på nogle grundlæggende strukturer i samfundet, som de opfattede som kvindeundertrykkende. De fleste rødstrømper i Danmark tilhørte venstrefløjen, og mange kom fra den veluddannede del af befolkningen.

Som rødstrømpe var man typisk medlem af én eller flere basisgrupper. Basisgrupperne bestod af 4-10 kvinder, som jævnligt mødtes og tog forskellige emner op til debat. De diskuterede både private emner som onani, orgasme, moderrolle, ægteskab og venskab, men også politiske emner som lønforskel og arbejderklassens undertrykkelse. Mange kvinder så en tydelig sammenhæng mellem kvindesagen og klassekampen. De erfarede i basisgrupperne, at andre kvinder oplevede de samme problemer som dem selv. Når de fleste kvinder oplevede de samme former for undertrykkelse, mente mange rødstrømper, at der måtte være noget grundlæggende forkert ved samfundets opbygning. Samfundet skulle ændres. Ét af rødstrømpernes slogans var derfor: Ingen kvindekamp uden klassekamp!

Nogle kvinder mødtes også på ølejre og kvindefestivaler. En del af rødstrømpebevægelsen var en lesbisk bevægelse, men mest af alt handlede rødstrømpebevægelsen om, at kvinder fandt styrke og glæde i at vise hinanden, hvad de kunne, og hvordan de kunne hjælpe hinanden. Sangerinden Trille (1945-2016) sang om, hvordan kvinderne i 1970'erne fandt sammen i fælles behov for at stå sammen. Hun beskrev deres ønske om ikke at sidde som deres mødres generation, alene og uden søstersolidaritet:

Figur 5.6 Slagudtrykket "Ingen kvindekamp uden klassekamp og ingen klassekamp uden kvindekamp" blev brugt i mange sammenhænge op gennem 1970'erne. Det udtrykte en forestilling om, at forholdene for kvinder i samfundet kun kunne ændres, hvis hele samfundet blev ændret.

Trille: Mors lange cykeltur, 1976

“ tænkt på jer i går
der sad alene dør om dør
tænkt på os i dag
vi er jo stærke som aldrig før
tænkt så på
hvad det kan blive til i morgen!

Trille: Hej Søster. Exlibris, 1976.

Figur 5.7 Plakat, som reklamerede for Kvindelejren på Femø 1977. Lejren har eksisteret fra 1971 og er fortsat i gang hver sommer. Den er kun for kvinder og for drenge under 12 år.

Konkret kom ønsket og behovet for fællesskab blandt andet til udtryk i oprettelsen af flere kvindehuse. Kvindehuse var huse, hvor kvinder boede sammen i kollektiver, og de fungerede som rådgivnings- og informationscentre og som mødested for basisgrupper.

Vold mod kvinder

Kvindebevægelsen stod bag oprettelsen af flere krisecentre for voldsramte kvinder. Blandt andet besatte en gruppe kvinder det københavnske Dannerhuset, der var bygget i 1873 for at give hjælp til fattige kvinder. I 1979 var huset tæt på at blive revet ned, fordi det var meget forfaldent, men kvinderne fik lov til at beholde og drive stedet som krisecenter, og dermed var de med til at sætte fokus på et emne, de færreste talte om, nemlig kvinder, der var udsat for vold i hjemmet.

En anden organisation, Joan-Søstrene, blev etableret af tre kvinder i 1970'erne. Det skete, efter at en voldtægtsmand var blevet idømt en bemærkelsesværdig lav straf. Joan-Søstrene ville tilbyde juridisk, psykologisk og social rådgivning til voldtægts ofre og arbejdede for at ændre lovgivningen. Navnet Joan kom fra en sort amerikansk kvinde, Joan Little, der i 1970'erne sad i fængsel. Her blev hun voldtaget af en hvid fængselsbetjent, som hun i selvforsvar slog ihjel. Joan Little blev tiltalt for overlagt manddrab, men blev frifundet. Ordet "søstrene" kom fra begrebet søstersolidaritet, hvor kvinder – også selv om de ikke var i familie – skulle stå sammen og hjælpe hinanden.

Figur 5.8 Dannerhuset i København blev bygget i 1873 som et sted for fattige kvinder. Huset eksisterer den dag i dag som et krisecenter for voldsramte kvinder og børn. Mænd har kun adgang til huset, hvis de har fået en særlig tilladelse.

Figur 5.9 Det røde kvindetegn med den knyttede hånd i midten blev fra slutningen af 1960'erne symbolet for rødstrømpebevægelsen i både Danmark og resten af den vestlige verden. Den røde farve og den knyttede hånd symboliserer, at kvindekampen og socialismen blev betragtet som en samlet kamp.

Danner og Joan-Søstrene arbejder stadig med vold mod kvinder, og der er kommet flere organisationer og krisecentre til siden 1970'erne. Vold i dag bliver defineret som fysisk, psykisk, økonomisk, materiel, seksuel, digital vold og stalking.

Rødstrømpebevægelsens aktioner ebbede ud i 1980'erne. Herefter opstod andre og nye kvindefællesskaber. F.eks. opstod bevægelsen "Kvinder for Fred" omkring år 1980. Det var én af mange grupper af mennesker i den vestlige verden, som havde fokus på at bekæmpe krig, og som opstod med baggrund i den kolde krig og angsten for atomvåben.

IKKE ALLE KVINDER VAR RØDSTRØMPER

Det var langt fra alle kvinder, der i 1970'erne var rødstrømper og flyttede sammen i kollektiver. Mange kvinder levede som deres mødre og formødre med ægteskab, husholdning og familieliv. En stor del blev gift i en ung alder og passede hjemmene, mens børnene var små. En forskel var dog, at de i modsætning til generationerne før dem begyndte at arbejde uden for hjemmet, når børnene var store nok, også selv om de var gift.

Det blev mere og mere socialt accepteret, at de havde udearbejde og bidrog økonomisk til familiens forsørgelse. Fabriksarbejde, deltidsstillinger og ufaglært arbejde som blandt andet hjemmehjælper eller sekretær blev en mulighed for mange gifte kvinder, der ville tjene penge eller bruge noget af den tid, der blev ledig, når børnene var i skole eller flyttet hjemmefra. En del fik – i modsætning til deres mødre og formødre – en uddannelse, inden de blev gift, som f.eks. sygeplejerske eller skolelærer.

Lige løn for lige arbejde

Siden 1888 har Socialdemokratiet haft som mål, at kvinder og mænd skal have samme løn for samme arbejde. I 1951 vedtog FN en konvention, som Danmark underskrev i 1960, om, at kvinder og mænd skulle have samme løn for samme arbejde. På trods af dette tjente kvinder på arbejdsmarkedet generelt mindre end mænd, selv om de lavede den samme type arbejde. Kvinderne arbejdede ofte også færre timer om ugen end mændene, da de samtidig stadig havde hovedansvaret for hjem og børn.

Kampen for at opnå de samme lønmæssige rettigheder for kvinder som for mænd blev kæmpet på flere fronter. Både fagforeninger og de stadigt flere uformelle kvindegrupper havde fokus på, at der skulle indføres generel ligeløn for alle. De forskellige grupperinger var dog ikke enige om vejen til målet.

Nogle kvinder mente ikke, at fagbevægelsen gjorde nok, og den 8. april 1970 gik en lille gruppe kvinder gennem Strøget i København for at demonstrere for ligeløn. Turen var delt i to. På den første del af turen var kvinderne pyntet med ballonbryster, kunstige øjenvipper og skilte med slogans som "Lykke er at vaske HANS og børnenes tøj" og "Et køleskab for det daglige knald". På den anden del af turen havde kvinderne smidt alle de ydre symboler på pyntet kvindelighed i skraldespanden og bar nu skilte med budskaber som "Frihed, lighed og søsterskab" og "Vask kun din egen sok – nu har du sgu' vasket nok". En måneds tid senere aktionerede nogle kvinder i en bus ved at nægte at betale samme pris for en billet som mændene. De ville kun betale 80 % af prisen, hvilket svarede til den forskel, der var mellem kvinder og mænds lønninger. Kvinderne blev pålagt en bøde, som de så igen nægtede at betale mere af end 80 %.

Historisk har argumentet for, at mænd skulle tjene flere penge end kvinder for samme type job, været, at mændene var forsørgere. Dette var også årsagen til, at mandlige tjenestemænd i staten tjente mere end de kvindelige, på trods af at der i 1919 blev indført ligeløn for denne gruppe. De mandlige tjenestemænd fik nemlig, i modsætning til kvinderne, et forsørgertillæg. Denne ulighed ønskede kvindebevægelsen skulle ophøre.

I 1973 var ligeløn en del af den nye overenskomst mellem arbejdsgiverne (DA) og fagbevægelsen (LO), og i 1976 vedtog Folketinget loven om ligeløn. Dermed var lønforskelle alene baseret på kønsforskelle ikke længere tilladt. Samme arbejde skulle give samme løn. Alligevel er der i 2021 stadig forskel på, hvad kvinder og mænd tjener, også for samme stykke arbejde. Dette skyldes flere ting. Blandt andet er det fortsat kvinder, som tager længst barselsorlov. Og da lønnen ofte beregnes på baggrund af det, man kalder for anciennitet, dvs. antallet af år, man har arbejdet, har dette indflydelse på, at kvinders løn kan være lavere end mænds, selv om de udfører det samme arbejde. Derudover har uddannelsesniveau også indflydelse på lønnen, og kvinder har historisk set været lavere uddannet end mænd. Dette har dog ændret sig efter år 2000.

Figur 5.10 Den 8. april 1970 demonstrerede en lille gruppe kvinder mod den forskelsbehandling mellem mænd og kvinder, de oplevede i det danske samfund. De gik igennem Strøget i København med skilte med ironiske slogans. De havde blandt andet BH'er uden på tøjet, fordi de ønskede at vise, at de syntes, at der blev stillet en masse overflødige og undertrykkende krav til kvinder – både til, hvordan de skulle opføre sig, og til, hvordan de skulle gå klædt.

Kvindens liv var stærkt påvirket af, at de havde dobbeltarbejde. Et begreb, der opstod i begyndelsen af 1970 som betegnelse for mange kvinders hverdagsliv: et liv med både lønarbejde og arbejde med at passe hus og børn derhjemme. Sangerinden Trille lavede i 1975 pladen "Hej Søster", som var fuld af sange, der formidlede kvinders dobbeltarbejde. Trille sang om "pigen omme bag disken", og hun sang om "mors lange cykeltur fra arbejde og hjem". Moderen var "hundetræt og havde svært til smil", og hun sang om Lis "med fem børn og ingen fred i de trætte lidt røde øjne. Hun var enkelt og simpelt kørt ned".

På den måde satte Trille i sine sange ord på nogle kvinders oplevelse af at være udkørte og trætte.

Figur 5.11 Den guitarspillende sangerinde Trille var meget populær i 1970'erne. Hun skrev sange om at være kvinde, om kærlighed, livet og ensomhed.

Teenageren

Der er umiddelbart ikke så mange ligheder mellem at være ung i 1960 og ung i 1980'erne, men fælles for de fleste unge i begge årtier var, at de opfattede sig selv og blev opfattet som en selvstændig gruppe. At være ung var ikke længere udelukkende et kortvarigt mellemstadium mellem barn og voksen. At være ung var noget særligt, noget vildt og noget helt fuldstændig anderledes end at være både barn og voksen. Det betød at være fri, skabe sit eget liv, at være i opposition til de voksne og på ingen måder drømme om et liv som dem. Sådan var det for 1960'ernes Beatlesfan, og sådan var det for 1980'ernes pogo-dansende punker.

Figur 5.12 Begeistrede og skrigende unge, engelske kvinder til Beatleskoncert i Manchester, 1963.

Ungdommen var, og har lige siden været, en gruppe med egen identitet og med stadig større købekraft og dermed en stadigt mere interessant gruppe for virksomheder, der ønsker at sælge deres produkter.

Den voksne del af befolkningen så, som den nok altid har gjort, med skepsis på, hvordan de nye generationer levede deres liv. Hvad skulle der dog blive af disse unge mennesker, som ikke viste respekt for traditioner og for det samfund, som de ældre repræsenterede?

At være ung kvinde i 1960'erne og 1970'erne betød en mulighed for at udfordre 1950'ernes husmoderlige kvindeideal. At dette kunne lade sig gøre, hang snævert sammen med den generelle velstandsstigning. Perioden fra 1960 til 1989 var en tid, hvor kønsroller på den

ene side blev reproduceret fra tidligere perioder og på den anden side også blev nytænkt, både for kvinder og mænd.

Prævention og legalisering af abort

Svangerskabslovgivningen fra 1937 havde slået fast, at abort kun var en mulighed, hvis den gravide kvindes liv eller helbred var i fare i forbindelse med graviditet eller fødsel. Der blev altså i perioden 1937 til 1973 udført lovlige aborter på kvinder, hvis liv ellers ville være i fare. Nogle kvinder søgte om tilladelse til at få en abort på grund af svære sociale eller økonomiske forhold. Det kunne f.eks. være, hvis familien i forvejen havde mange børn, boede på få kvadratmeter og ikke havde råd til at forsørge dem. Men de fik afslag.

I 1973 vedtog Folketinget lov om svangerskabsafbrydelse, også kaldet abortloven. Fra da af fik alle kvinder ret til abort inden 12. svangerskabsuge.

Måske blev loven vedtaget, fordi kvinder igennem alle årene fik foretaget abort alligevel, selv om det var ulovligt. Det foregik i skjul, og derfor er det svært at sige præcis, hvor mange aborter der blev udført. Men der blev sandsynligvis aborteret 10.000-19.000 fostre om året. Nogle aborter blev foretaget af læger eller andet sundhedspersonale. De fleste blev foretaget af private såkaldte kvaksalvere, hvoraf mange tog penge for at udføre indgrebet.

Derudover blev der hvert år af sundhedsmæssige årsager givet lov til et stadigt stigende antal af aborter. I 1943/44 fik 35 % af ansøgerne bevilget abort. I 1966/67 var tallet oppe på 62 %. Tallene tyder på, at det blev nemmere at få imødekommet et ønske om provokeret abort. Men det stigende antal ansøgninger er også et udtryk for, at det blev gradvist mindre skamfuldt at ønske at afbryde en graviditet.

En legalisering af abort har nok ikke gjort valget af abort følelsesmæssigt nemmere, men det var uden tvivl med til at fjerne noget af skammen og ikke mindst fjerne en stor del af risikoen for infektion og sterilisation, som de illegale aborter ofte indebar.

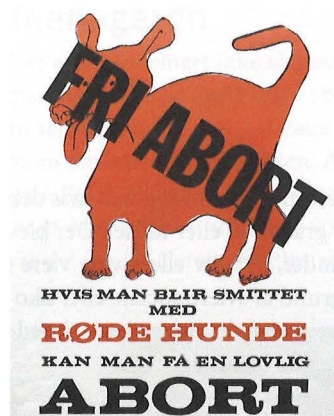

16-årig gravid kvinde, 1964

“ Min mor havde en adresse på en læge i København. En adresse der gik fra hånd til hånd. Den var hemmelig, men mange måtte kende den. Jeg mærkede angsten komme krybende. Jeg vidste ikke om jeg turde tage til København, til en kvaksalver. Jeg havde hørt at man kunne dø af det, eller risikere aldrig at kunne få børn. Det ville være en hård straf, syntes jeg. Men det kunne vel ikke være så farligt som at bruge en strikkepind.

Ellen Ryg Olsen: Kvinders Valg - Historier om illegale aborter fra 1930 til 1970. Systime, 1993.

Figur 5.13 Kvinden kunne få foretaget en abort, hvis graviditeten medførte en helbredsmæssig risiko for hende eller fosteret. Det kunne f.eks. være, hvis kvinden havde sygdommen røde hunde. På den baggrund lavede foreningen Individ og Samfund i 1969 en kampagne, som lidt ironisk opfordrede kvinder til at blive smittet med røde hunde, hvis de ønskede en abort.

Før 1937 var det forbudt at oplyse om prævention. Som udgangspunkt var den offentlige mening, at sex var noget, der foregik inden for ægteskabet. Derfor havde man ikke brug for prævention, da formålet med ægteskabet netop var at avle børn. Prævention til ugifte behøvedes ikke, da ugifte følgelig ikke havde sex. I virkelighedens verden var forholdene ikke så klare, hvilket statistikkerne også viser. Mange børn blev født under 9 måneder efter, at ægteskabet blev indgået.

På trods af seksualdebatten i 1930'erne, der for enkelte medførte kropsligt og seksuelt frisind, var det først i 1960'erne, at der i den offentlige debat kom fokus på oplysning om seksualitet. Mødrehjælpen fik fra 1956 lov til at oplyse kvinder om prævention, og der var stor diskussion om, hvorvidt man i folkeskolen skulle oplyse børn og unge om seksualitet og prævention. I en periode kunne skoler, hvis forældrene gav lov, undervise i emner vedrørende seksualitet. I 1970 vedtog Folketinget, at alle børn skulle oplyses. Seksualundervisning i folkeskolen blev et krav.

Fra flere sider var der kritik af, at den eksisterende seksualoplysning ikke var konkret nok.

Psykolog-ægtesparret Inge (1927-96) og Sten Hegeler (1923-2021) udgav i 1961 bogen *Kærlighedens ABZ*. Bogen var primært skrevet til "modne par – for mennesker i 30-40-50-årsalderen." Det var en bog, der i dagligdagssprog formidlede viden om sex, krop og prævention. Bogen provokerede mange, blandt andet fordi den indeholdt mange direkte tegninger af kønsorganer og seksualstillinger.

Det mest provokerende var dog nok, at forfatterne meget tydeligt ønskede at gøre op med regler for, hvad der var rigtigt og forkert i forhold til sex. De ville frigive seksualiteten for kvinder og for mænd og bryde tabuer.

Den unge kvinde Ulla Dahlerup (f. 1942) råbte også højt op om, at der manglede konkrete vejledninger til unge om sex, og hun foreslog, at alle unge kvinder skulle kunne få taget mål til og få udleveret et pessar gratis.

Inge og Sten Hegeler, "Kærlighedens ABZ", 1961

“ Variation er noget festligt, noget hyggeligt. Det er ikke det menneske, der forstår at variere sin tilværelse, der er pervers – men ham, der kun kan stille sin sult med vandgrød.

Der er grund til at understrege dette punkt så stærkt, fordi der stadig er mennesker, der tror, at det er noget frækt og noget umoralsk, hvis nogen antyder, at de kunne tænke sig at prøve på en anden måde. – På spisningens område er vi da heldigvis nået til at acceptere, at man kan blive mæt af andet end jævnet brun sovs og hakkebøffer.

Inge og Sten Hegeler: Kærlighedens ABZ. Chr. Erichsen, 1961.

I tresserne fandtes der flere former for prævention. Fra 1965 kunne unge kvinder over 15 år få taget mål til et pessar, uden at deres forældre skulle give tilladelse. Kondomet var velkendt, og spiralen opfundet. P-pillen kom på markedet i 1966 og havde mange bivirkninger. Pillerne kunne blandt andet give kvalme, vægtstigning og svimmelhed. Alligevel blev p-pillen straks et meget populært præventionsmiddel. Måske fordi det var meget nemmere og mindre synligt overfor seksualpartneren at spise en lille pille en gang om dagen end at opsætte et pessar lige før samlejet. Og måske var pessaret et for tydeligt signal om, at kvinden var ude på at have sex, når hun havde det med i tasken.

Det private er politisk

Ligesom under "sædelighedsfejden" under det moderne gennembrud i 1880'erne diskuterede man i 1960'erne forskellene mellem kvinder og mænd.

Rødstrømpebevægelsen gav flere svar på dette spørgsmål. To sideløbende tendenser eksisterede. Den ene tendens fremhævede kvinden som et menneske med specielle levevilkår og en særlig krop. Både levevilkår og kroppen blev diskuteret og undersøgt i basisgrupperne, på ølejerne og i kvindehusene. I 1975 udkom bogen *Kvinde kend din krop* første gang. Det var det første oplysende opslagsværk til kvinder i alle aldre.

Den anden tendens var at fokusere på, at kvinden ikke var anderledes end manden. I 1949 skrev den franske feminist Simone de Beauvoir (1908-1986): "Man fødes ikke som kvinde – man bliver det". Hendes tanke var, at alle forestillinger om, hvad der er feminint og maskulint, netop er forestillinger. Forestillinger, der er bundet til det samfund og den tid, de er opstået i. Dermed kan de også ændres.

Rødstrømperne havde samme udgangspunkt. De mente, at kvinder og mænd kunne de samme ting og havde de samme egenskaber, så al forskelsbehandling var undertrykkende. Derfor så man blandt andet kvinder, der uddannede sig i traditionelle mandefag. Man så kvinder, der nægtede at gå med BH eller kjole. Der udkom børnebøger om mor, der var

Figur 5.14 Forsider fra bogen *Kvinde kend din krop*. Bogen er udkommet flere gange med forskelligt indhold. Bøgerne afspejler derfor ændringer i kvinders levevilkår og tanker gennem flere årtier. Den seneste udgave er fra 2013.

kranfører, og far, der var pædagog. Kvindehusene afholdt mindre håndværkskurser, så kvinder, der havde behov for det, kunne lære at bruge en boremaskine eller andet, som man traditionelt havde betragtet som mandens arbejde.

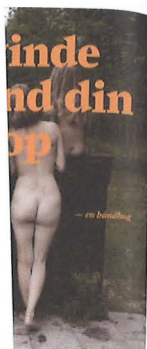
Mange kvinder oplevede, at deres indtræden på arbejdsmarkedet satte dem i konflikt med det traditionelle kvindeansvar for hjemmet. De oplevede, at de havde dobbeltarbejde og blev undertrykt. De mente, at mændene fik lov til at slippe for ansvaret for hjemmet, og at det var en del af en større samfundsmæssig patriarkalsk tankegang, hvor mændene bestemte det hele. Nogle rødstrømper gik så langt, at de kaldte ægteskabet for en "slavekontrakt", fordi kvinden med indgåelse af ægteskab ikke kun valgte en mand, men også det fulde ansvar for pasning af ham, hus og børn.

Suzanne Giese (1946-2012): Derfor Kvindekamp, 1973

“ Mens ægtemænd stadig hævder det herreprivilegium at have en huslig slave og kunne hvile ud efter endt arbejdsdag, gå på værtshus eller til møde, så er erhvervsarbejde for kvinder blevet lagt oveni en i forvejen betydelig arbejdsbyrde. Mænd plejes, passes og opvartes stadig som spædbørn for i næste øjeblik at foragte kvinder for ikke at have kendskab til andet end husligt arbejde. Det er kvindens arbejde, som giver mænd tid og overskud til andet end den daglige dont. Og det er i høj grad husarbejdet, der forhindrer kvinder i at manifestere sig uden for familien.

Suzanne Giese: *Derfor kvindekamp: en bog om kvinders undertrykkelse*. Tiderne Skifter, 1973.

Nogle kvinder fravalgte et liv med en mand og bosatte sig i rene kvindekollektiver. Nogle, fordi de var lesbiske, andre, fordi de oplevede en befrielse fra det, som de opfattede som undertrykkende. Langt de fleste kvinder levede i familier med mand og børn. Skilsmissestatistikken viser dog, at antallet af ægteskaber, der endte med skilsmisse, steg markant efter 1970. Hverken kvinder eller mænd var længere lige så afhængige af familien som

Figur 5.15 Fra Kvindefestivalen i Fælledparken i København 1976. Skiltene viser tydeligt, hvordan rødstrømpebevægelsen havde fokus på, at kvinder burde stå sammen og være solidariske med hinanden i kampen for ligestilling og for kendskab til eget værd.

en økonomisk og social tryghed, hvilket de havde været tidligere. Derudover havde rødstrømpebevægelsen og ungdomsoprøret stillet spørgsmål til de traditionelle familieformer og opstillet modeller for nye familiestrukturer. Nye familieformer blev afprøvet, som f.eks. familieliv i et kollektiv, familieliv som enlig forsørger, liv med skiftende partnere eller familieliv i et homoseksuel forhold.

Homoseksualitet

I Danmark blev homoseksualitet fjernet fra Sundhedsministeriets sygdomsliste i 1981. Det betød, at det ikke længere officielt blev opfattet som en sygdom at være bøsse eller lesbisk. Men allerede i 1969 var Landsforeningen for homofile blevet anerkendt af de danske myndigheder. Foreningen varetog både lesbiske og bøsers interesser.

I 1989 besluttede Folketinget at acceptere, at mennesker af samme køn kunne indgå i registreret partnerskab, og i 2012 vedtog Folketinget at sidestille homo-ægteskaber med hetero-ægteskaber.

Siden 2012 har homoseksuelle par kunnet vælge, om de vil indgå registreret partnerskab eller få foretaget en vielse, som andre heteroseksuelle par. Stort set alle homoseksuelle par har siden da valgt en vielse.

Indgåede registrerede partnerskaber efter tid og køn

	Mænd	Kvinder
2000	177	131
2004	134	199
2008	187	254
2010	163	247
2014	158	212
2018	187	293
2020	160	273

Kilde: Danmarks Statistik.

Kvinder i politik

Selv om kvinder fik ret til at stemme og blive valgt til Folketinget i 1915, var det først i slutningen af 1970'erne, at over 20 % af Folketingets medlemmer var kvinder.

I 1968 blev den unge socialdemokrat Lene Bro (1936-1995) valgt til Folketinget. Hun klædte sig efter datidens mode i hotpants og stramme bluser og viste sig glad frem for fotograferne. Hun blev mere kendt for sit udseende end for sin politik, og dette var andre unge kvinder, som blev valgt til Folketinget, bevidste om. Heriblandt var socialdemokraten Ritt Bjerregaard (f. 1941), som blev valgt ind i 1971.

Ritt Bjerregaard om unge kvinder i politik

“ På det tidspunkt gik jeg ligesom alle andre også i lårkort og støvler, men Lene Bros historie gav mig en advarsel om, hvad jeg kunne risikere at blive brugt til.

Inge Fischer Møller, Helle Degn og jeg kom samtidig ind i Folketinget i 1971 og vi talte om, at vi ville undgå en sådan rolle som Lene Bro i sine hot pants havde fået. Så det første år herinde i Folketinget gik jeg stort set kun i lange bukser – et par ruskindsbukser og så med nogle få forskellige bluser. Jeg modarbejdede helt bevidst at blive påduttet en bestemt rolle, som jeg alt for nemt ville have fået, fordi jeg ellers vitterlig kunne lide smart tøj, og var fotogen.

Drude Dahlerup: Blomster & spark: samtaler med kvindelige politikere i Norden om deres historiske rolle - og deres dagligdag. Nordisk Ministerråd, 1985.

Socialdemokraten Helle Degn (f. 1946) blev gravid året efter, at hun blev valgt ind. Tidligere måtte kvindelige politikere melde sig syge for at kunne holde fri fra arbejdet i perioden efter fødslen. Men Helle Degn blev den første folketingspolitiker, som fik ret til at holde barselsorlov.

Barselsorlov

Fabriksloven fra 1901 gav alle kvindelige arbejdere i industrien pligt til at holde orlov i fire uger efter fødslen. Der stod dog ikke noget om løn. Siden da har der været forskel på, hvordan kvinder har stået rent økonomisk i forbindelse med barselsorlov. Mange kvinder har måttet sygemelde sig for at komme igennem graviditetens sidste periode eller komme sig oven på fødslen. Nogle kvinder fortsatte med at amme, når de begyndte at arbejde igen. Det kunne dog kun lade sig gøre, hvis de var deltidsansatte, eller hvis de arbejdede tæt på, hvor deres barn blev passet. I sådanne tilfælde brugte kvinderne deres frokostpauser og lignende til at transportere sig frem og tilbage for at amme barnet.

Dengang, som i dag, var der forskel på, hvilken overenskomst man var ansat under, og om man var selvstændig eller lønansat. Men derudover var det først i 1980'erne, at kvinder fik ret til at få fuld løn under barsel. Det gjaldt i første omgang for de offentligt ansatte. Tidligere havde barslende kvinder kunnet få udbetalt dagpenge i den periode, de nu havde ret til at holde orlov i. Antallet af barselsuger steg fra 1960, hvor de bedst stillede kvinder kunne holde 14 ugers barselsorlov på dagpenge til i 1990, hvor orloven var på fire uger før og 24 uger efter fødslen. Med fuld løn.

Kvinder blev ældre og ældre, når de fødte deres første barn. I begyndelsen af 1960'erne var gennemsnitsalderen for en førstegangsfødende ca. 23 år, og i 2008 var den ca. 29 år. Derfor var langt flere kvinder også i fuld gang med karriere, når de blev gravide, og måske derfor var en større økonomisk sikkerhed under barsel også nødvendig.

På trods af rødstrømpebevægelsens kampe for ligestilling mellem kønnene var der kvinder, som var imod indførelsen af loven om fælles forældremyndighed, som Folketinget vedtog i 1985. Loven gjorde det muligt at dele forældremyndigheden mellem far og mor, ligesom mænd fik bedre mulighed for at få den fulde forældremyndighed over deres børn. Det skete dog sjældent. På den baggrund dannede en gruppe ulykkelige og vrede fædre i 1977 Foreningen Far, som stadig kæmper for børns ret til at have kontakt til både deres mor og far.